

Popis a analýza určitého konfliktu mohou být provedeny vícero způsoby a na základně různých narativních linií či dimenzí. Je-li ovšem autorovou ambicí zachytit vybraný konflikt v jeho celistvosti, jeví se nejvhodnějším postup, který se dlouhodobě uplatňuje především na Uppsalské universitě ve Švédsku, na Katedře pro výzkum míru a konfliktu.

Analýza konfliktu je strukturována na časové přímce, kdy se postupuje od počátku konfliktů po jeho ukončení. Při pohybu na časové přímce jsou analyzovány základní dimenze a etapy konfliktu, ve kterých je konflikt analyzován a kterými prochází.

Kontext a pozadí

První základní dimenzí konfliktu je jeho celkový kontext a pozadí, který se může skládat z celé řady determinant, událostí a procesů. Obecně patří k podstatným elementům této fáze analýzy vyrovnat se s geografickým, geopolitickým a sociokulturním prostředím, v němž se konflikt odehrál a zásadními etapami historického vývoje oblasti, jež spoluutvářely prostředí analyzovaného konfliktu. Pro zmapování konfliktu je nezbytné mít jasné povědomí a regionálním zasazení, jinak řečeno „zasadit konflikt do příslušné mapy“. Ignorance geografických determinant je v posledních desetiletích v některých sociálně vědních kruzích poměrně populární, nicméně určité „prokletí“ geografie či její pomsta, jak o tom hovoří Kaplan, představuje faktor, jehož ignorace při analýze daného konfliktu často vede k nepochopení reality a především dlouhodobých a strukturálních příčin konfliktu. .... Geopolitické procesy, které vyplývají do nemalé míry právě z geografických determinant, jsou taktéž nezbytnou součástí pozadí a kontextu zkoumaného konfliktu. Geopolitika, geopolitické postavení konfliktní oblasti a procesy z toho vyplývající nelze ale zužovat pouze na geograficko-historické předurčenosti. Existují sice školy, které kladou enormní důraz na čistě fyzické determinanty při zkoumání, ale i provádění, geopolitiky, nicméně jedná se o protikladnou paradigmatickou krajnost oproti školám přeceňujícím vliv lidských jedinců a kolektivů, respektive lidského ducha na geopolitiku. Pro zevrubnou a kvalitní analýzu konfliktu je potřeba reflektovat obě dimenze nahlížení na geopolitiku. Již jen pro strategii a hlavně takticko-operační postupy vedení ozbrojeného boje je nezbytné znát geografický reliéf, jelikož vedení boje je velmi odlišné v horském prostředí než v na rovinatých pláních. Stejně tak se liší vedení ozbrojeného boje v zalesněných horách od boje ve skalnatých velehorách. Vliv má rozloha oblasti konfliktu, urbanizace prostoru, počet obyvatel, hustota obyvatelstva, jeho věková struktura, míra industrializace a celá řada dalších aspektů, které jsou prostě dlouhodobě dány a člověk je svojí vůlí a činností může ovlivnit minimálně nebo dokonce vůbec.

Nesmírně důležitým kontextuálním prvkem je demografická historie a vývoj. V řadě případů je právně v ní ukryt klíč k pochopení konfliktu, byť je jeho příběh rámován poněkud odlišnými narativy. Nejpodstatnější dimenzí bývá většinou identitární rozvrstvení obyvatelstva, přičemž jednotlivé identitární skupiny bývají často přímo stranami či aktéry konfliktu, jejichž zevrubná analýza následuje hned poté, co se autor vypořádá právě se stávajícím elementem konfliktu – kontextem a pozadím. Analytik, který dostatečně nechápe nebo podceňuje etnické, náboženské, klanové, regionální a sociokulturní rozdíly v populaci nacházející se oblasti konfliktu, čelí enormnímu riziku, že nedostatečně pochopí příčiny, ale i průběh konfliktu a má-li jeho snaha za cíl pomoci konflikt řešit, případně popsat daný konflikt jako poučení pro řešení budoucích konfliktů, bude neúspěšná.

Conflict Analysis: Basic Concepts (*hint: use this as a checklist for writing your paper*)

1) Background and Context

background
context
early-warning signals

2) Parties

primary parties
secondary parties

3) Incompatibility

incompatibility
subjective definition of the incompatibility
incompatibility change

4 Příčiny konfliktů

Než nějaká situace dospěje do sociální reality zvané konflikt, musí být na jejím počátku nějaká příčina. Příčin, které vedou ke konfliktu, může být celá řada a mnohdy je velmi obtížné definovat jasnou příčinu určitého konfliktu. Mnohé konflikty jsou nadto způsobeny často spíše řetězcem více příčin, z nichž je složité definovat tu hlavní či bezprostřední. Přesto se v rámci bezpečnostních studií a příbuzných oborů objevilo několik výzkumníků, kteří se do studia příčin konfliktu pustili.

Nezákladnějším dělením možných příčin konfliktů je otázka, zda za konfliktem stojí nějaký zájem či nějaká hodnota. Nezákladnějším členěním konfliktů z hlediska jejich příčin je otázka, zda jsou ozbrojené střety:

- 1) konfliktem zájmů,
- 2) konfliktem hodnot.

Konflikt zájmů představuje takový střet, který je veden o nějaký hmatatelný či „obchodovatelný“ statek v podobě ekonomického profitu, suroviny, zdroje, politické nadvlády či podobných záležitostí. Takový konflikt je ve většině případů objektivně analyzovatelný, vzájemnou neslučitelnost lze pojmenovat, měřit, dělit, sdílet, a tudíž je snadnější dospět ke kompromisu a dovést spor do situace, kdy bude oponenty pojímána jako hra s nenulovým součtem. V rámci konfliktu zájmů se dá hovořit především o následujících konfliktech:

- a) konflikt o území; ovšem pouze v případě, že to území přináší nějaký ekonomický či zahraničně politický profit; má-li pouze symbolickou, historickou (a tudíž především vnitropolitickou) hodnotu, spadá do konfliktu hodnot;
- b) ekonomický konflikt; mezi takový spadá více variant, např. konflikt o surovinové zdroje, který je možno dále typologizovat, dále konflikt o přístup na trhy, obchodní cesty;
- c) politický konflikt; ve smyslu prosazení politických cílů, jako jsou hegemonie, geopolitická nadvláda (kolonie, expanze) apod.

Konflikt hodnot oproti tomu znamená střet o něco mnohem méně hmatatelného a objektivizovatelného. Konflikty hodnot a postojů se vztahují k méně materiálním záležitostem, než zájmů, ale jsou, paradoxně, více bezprostředně měřitelné, a to jednoduše proto, že hodnoty, víry a postoje jsou svou povahou vědomé.

Zatím co je v principu možné být konfliktní v některých hodnotách nebo v problémech, je pravděpodobnější, že určité faktory budou podněcujícími body konfliktů než jiné – předně etnicita, nacionalismus a náboženství.

V rámci konfliktu hodnot hovoříme především o:

- a) etnických konfliktech,
- b) náboženských konfliktech,
- c) ideologických konfliktech.

Toto základní členění je samozřejmě velmi hrubé a na většinu konkrétních situací jen obtížně aplikovatelné v krystalické podobě. Na druhou stranu je nutné odmítnout argument, že vlastně každý konflikt je o nějakém zájmu, a že tedy nemá smysl operovat s pojmem konflikt hodnot. Jistě se toto tvrzení stává často pravdou v průběhu drtivé většiny konfliktů, ovšem pro pochopení podstaty konkrétního konfliktu je nezbytné se koncentrovat na příčiny konfliktu a jeho vznik a míru

hodnotnosti či zájmovosti konfliktu analyzovat v právě té fázi. Klíčovým se jeví tento fakt být i pro možnosti řešení konfliktu, kdy mnozí mírotvorci fakt příčinné podstaty konfliktu pokud rovnou neignorují, tak minimálně podceňují.

A nezbytné je samozřejmě sledovat motivace jednotlivých aktérů, popř. subaktérů, poněvadž i v konfliktu, který má skutečně hodnotový ráz, mohou existovat od pořádku entity, které chtějí na konfliktní situaci a chaosu ji doprovázejícím pouze profitovat (kriminální gangy, lokální elity apod.), a naopak i do konfliktu majícího svůj jasný zájmový charakter mohou někteří aktéři vstupovat s jasným hodnotovým, kulturním či identitárním motivem (náboženské skupiny, lokální klany apod.).

Toto základní rozdělení příčin konfliktů, se kterým operuje třeba Møller (2004), v hrubých rysech odpovídá i konceptu, který představil výzkumník Světové banky Paul Collier (Collier a Hoeffler 1999), kdy příčiny rozdělil na dvě základní kategorie greed (chamtivost, hrabivost) versus grievance (křivda) – kdy první odpovídá konfliktu zájmů, druhá konfliktu hodnot. Collier se svým týmem hojně používal ve svých výzkumných aktivitách kvantitativní metodologie a obecně kladl důraz především na faktory spadající do kategorie greed. Reagoval tak na do té doby velmi rozšířený a médii podmíněný přístup, který nově se objevivší konflikty propuknuvší na pozadí rozpadu bipolárního (blokového) uspořádání světa popisoval jako krvavé etnické a nacionalistické války, výbuchy primordiálního násilí a znovuotevření odvěkých křivd.

Collier (Collier a Hoeffler 1999) nadefinoval v rámci základního konceptu čtyři možné příčiny konfliktů:

- 1) vyjádření starých křivd, jichž se na sobě dané skupiny dopouštěly;
- 2) ekonomická nerovnost a následná frustrace;
- 3) slabá právní ochrana či slabé dodržování práva;
- 4) neadekvátní ekonomická politika vlády.

V následném výzkumu, pro jehož důkladnější prezentaci zde není prostor, Collier se svým týmem odmítl médii a obecným diskurzem prosazovaný faktor grievance jako základní příčinu všech konfliktů. Ačkoliv je Collierova práce v mnoha ohledech průlomová, její výstupy mají charakter spíše jen korelativní než kauzalitní a jejich platnost je velmi problematičtá mimo region subsaharské Afriky, z níž Collier čerpal své případové studie především.

Poněkud odlišný přístup volí Kumar Rupesinghe (1996), který při členění základních příčin konfliktu nevychází ze základního paradigmatu zájem vs. hodnota, ale rovnou generuje čtyři typy konfliktů podle jejich příčin:

- a) konflikty o zdroje a suroviny, které jsou založeny na soupeření o ekonomickou moc a přístup k přírodním zdrojům;
- b) konflikty o nadvládu a moc, jež jsou střetem o politickou moc a participaci na politických procesech;
- c) ideologické konflikty, které představují střet protichůdných idejí či hodnot;
- d) identitární konflikty, jež mají podobu sporů mezi etnickými, náboženskými, rasovými či jinak definovanými identitárními skupinami o přístup k politické, ekonomické či sociální moci.

Rupesingheho členění připouští méně nejasných variant než předchozí a výhodou pro něj i je, že nevyčleňuje zvláště jako příčinu konfliktu území, poněvadž to je více či méně implicitně přítomno téměř vždy a navíc nemusí mít vždy pouze zájmový (ekonomický, strategický) význam, ale naopak může mít význam veskrze či především symbolický.

Pokusili-li bychom se alespoň ilustrovat jednotlivé typy na konkrétních příkladech, najdeme celou řadu příkladů, z nichž ovšem mnohé budou nejednoznačné či hraniční, případně se mohou v rámci kategorií překrývat.

Konfliktem o území bez hodnotového (identitárního) obsahu je většina konfliktů vedených velmocemi o kolonie či sousední území. Území zde znamená rozšíření ekonomické a politické dominance, což platí třeba pro konflikt mezi Čečenci a Rusy o čečenské území. Latentním konfliktem lze nazvat (nyní utlumené) spory o Chasavjurtský a Novolakský okresy, což má příčiny jednak v důsledcích deportace Čečenců v letech 1944 a jejich návratu koncem 50. let, kdy tyto původně čečenské okresy byly přenechány Dagestánu, a jednak také v tom, že se jedná o okresy s velmi kvalitní zemědělskou půdou.

Ekonomické konflikty většinou nebývají ozbrojené, vyjma konfliktů o přístup k nerostným surovinám. Ekonomický motiv lze nalézt ve válkách v Perském zálivu, stejně jako v konfliktech okolo Kaspického moře.

Kategorie politického konfliktu představuje velmi elusivní záležitostí, nicméně v případě konfliktu o Falklandy lze o tomto typu bezesporu uvažovat. Stejně tak i studená válka má jasné politické příčiny, byť silně ovlivněno příčinami ideologickými (viz níže). Ostatně samotný termín politika je velmi široký, v politologii pojímaný

klasicky trojdimenzionálně v anglojazyčné terminologii, a do této kategorie by spadaly dimenze politics (procesuální stránka politiky) a polity (institucionální). Dimenze policy (ideová a programová) spadá do konfliktů ideologických, tedy hodnotových.

Etnických konfliktů najdeme celou řadu, minimálně tedy v prvoplánovém nahlížení na příčiny konfliktů. U mnohých z nich totiž etnicita hraje jen jakousi zastřešující roli a skutečné příčiny tkví jinde. Za konflikt, kde hraje rozdílná etnicita skutečně vážnou roli, lze považovat konflikt o Náhorní Karabach mezi Armény a Ázerbájdžánci, staletý konflikt mezi Čečenci a Rusy či konflikt o Kosovo mezi Albánci a Srby. Velmi důležitou roli hraje etnická rozdílnost i v konfliktech v Bosně a Hercegovině či Chorvatsku. U těchto konfliktů hraje důležitou roli také náboženství, nicméně nikoli ve smyslu věroučném, ale ve smyslu identitárním. Ostatně náboženské rozdíly byly hlavními motory etnogeneze jednotlivých jihoslovanských národů. Jazyk tuto roli plnit nemohl, jelikož byl shodný, a díky tomu (samozřejmě ve zkratce řečeno) představují jihoslovanské ozbrojené konflikty specifický případ. Za etnický konflikt lze považovat taktéž střety mezi Kurdy a Turky či Sinhálci a Tamily.

S náboženskými konflikty je to složitější, pokud tedy hledáme příčinu skutečně v rozdílných věroučných přístupech a absolutizaci vlastní pravdy. Konflikty mezi jihoslovanskými národy náboženské nejsou, náboženství zde hraje pouze atributivní roli. Stejně tak nehraje zásadnější roli náboženství ani v konfliktu o Kosovo a ani v konfliktu mezi Čečenci a Rusy, byť na čečenské straně lze nalézt část aktérů, která se náboženskými otázkami silně zaštiťuje. Poměrně silné náboženské příčiny mají střety mezi sunnity a šíity v Iráku, boje Talibanu v Afghánistánu a silný náboženský náboj měla i občanská válka v Libanonu v letech 1975 až 1990. Ideologických konfliktů lze nalézt relativně hodně v podobě tzv. proxy wars (zástupných válek), kdy se mnohé války v tzv. třetím světě odehrávaly jako dějství ideologického konfliktu mezi USA a SSSR zvaného studená válka. Výrazným konfliktem byla v tomto ohledu válka ve Vietnamu, již jen proto, že do ní byla jedna strana onoho makrokonfliktu zapojena přímo – tedy USA. Spadala by zde i trojfázová válka v Angole, a to především její druhá fáze. Ideologickou příčinu má i boj maoistů proti nepálské vládě, stejně jako boje Světlé stezky proti vládě peruánské.

Jiným způsobem definuje příčiny konfliktů Brown (2001: 5), který do značné míry ignoruje rozdělení na „materiální“ a „nemateriální“ v kořenech ozbrojených konfliktů. Soustředí se naopak na čtyři faktory, které mohou vést k vypuknutí konfliktu. Jak uvádí ve svém textu Vaďura (2006: 22), Brownova typologie je vhodná ke sledování

příčin vnitrostátního konfliktu, a má tedy obtížnou vypovídací hodnotu pro konflikty mezistátní:

- 1) strukturální faktory, k nimž patří především slabost státu, nerovnoměrná etnická geografie či vnitrostátní bezpečnostní obavy;
- 2) politické faktory, kam řadíme např. politiku elit, geopolitické změny či (ne)demokratičnost režimu;
- 3) socioekonomické faktory, což může být sociální nerovnost, proměny sociální struktury obyvatelstva či válečná ekonomika;
- 4) kulturně historické faktory v podobě předchozí válečné historie, skupinových křivd či demografických změn (Brown 2001: 5; srov. Vaňura 2006: 22).

V mnohých konfliktech najdeme přítomnost více než jednoho faktoru a pro analytické účely je vhodné sledovat převahu jednoho či dalších faktorů než se snažit dokazovat naprostou dominanci jednoho faktoru. Strukturální faktory jsou velmi silné v příčinách konfliktů v postkoloniálním světě. Slabost státu, resp. selhání či naprostý kolaps, zaznamenáváme v konfliktech v Demokratické republice Kongo, Somálsku, Angole nebo Sierra Leone. Podobné faktory nalézáme ale i na troskách komunistického impéria – nejsilněji v Tádžikistánu, ale i v Gruzii, Ázerbájdžánu, Makedonii či Moldávii. Se slabostí státu často souvisí etnická geografie, jelikož bývá příčinou oslabení státu, a následnou etapou bývá ozbrojený konflikt. Do doby rozpadu impéria (anglického, belgického, francouzského, jugoslávského, portugalského či sovětského) byly tenze nerovnoměrné etnické geografie tlumeny imperiálním centrem. Rozpad impéria je následně znovuobnovil. Případů je celá řada – Bosna a Hercegovina, Gruzie, Náhorní Karabach, Rwanda a další. Politické faktory prostupují většinou ozbrojených konfliktů, a to ve větší či menší míře. Existují sice situace, kdy je oblast ke konfliktu takřka odsouzena navzdory rozumným a výkonným politickým elitám, nicméně většinou k vypuknutí konfliktu přispívá politika elit. A to jak ve variantě slabého vůdce, tak ve variantě vůdce až příliš silného. O silné vůdce, kteří si ozbrojený střet zvolili jako cestu k politické kariéře či jejímu posílení nebo udržení, nemají dějiny nouzi. Krom historických příkladů jako Adolf Hitler můžeme hovořit o Slobodanu Miloševičovi a jeho adopci nacionalismu jako ideje, která by jej navzdory erozi komunismu udržela u moci, či Vladimiru Putinovi, jenž nárůst své popularity zaznamenal na pozadí rozpoutání druhé čečensko-ruské války. Podobně instrumentální přístup k válečnému konfliktu zaznamenávali např. i někteří američtí

prezidenti – Bill Clinton v souvislosti s konfliktem v Kosovu či George Bush ml., potažmo Tony Blair v souvislosti s konfliktem v Iráku.

Slabost elit lze zaznamenat samozřejmě též. A není myšlena ani tak slabost osobnostní, jako spíše (vnitro)politická. Pro české země je dosud emocionální otázka role Edvarda Beneše, nicméně čistě technicky a nenormativně do této kategorie spadá. Stejně jako v soudobé éře gruzínští prezidenti Zviad Gamsachurdia, (částečně) Eduard Ševardnadze či Micheil Saakašvili, ázerbájdžánský prezident Abulfaz Elcibey či sierraleonský Valentine Strasser. Geopolitické změny mají na svědomí eskalaci mnoha konfliktů, příkladů bychom našli přehršel. Např. rozpad SSSR nastartoval celou řadu ozbrojených konfliktů větší či menší intenzity, stejně jako v 60. letech proces dekolonizace.

Socioekonomické faktory jsou často ukryty za mediálními vyjádřeními o skupinových nenávistech a dávných křivdách, ale mnohdy hrají nesmírně důležitou, ba určující roli. Spory mezi Hutuy a Tutsiy ve Rwandě nebyly pouze v rovině nenávisti obou etnik, nicméně problém byl v tom, že obě etnika obývala jiná patra sociálního žebříčku – Tutsi zaujímali ekonomicky lukrativnější pozice než většinoví Hutu, a v zemi tedy panovala tzv. horizontální nerovnost, která je pro vypuknutí konfliktu mnohem nebezpečnější než klasická vertikální, jelikož se přístup ke statkům řídí etnickým původem. Podobná nerovnost panovala i v mezi Abcházci a Gruzíny v abchazský neprospěch, Čečenci a Rusy v čečenský neprospěch, sunnity a šíity v husajnovském Iráku v neprospěch šíitů.

Demografické změny stojí za příčinami konfliktů např. v Abcházii, Kosovu, Náhorním Karabachu či Podněstří. Předchozí válečná historie je kategorií sice poněkud spornou, ovšem jistou generalizaci lze učinit – pokud mezi některými entitami proběhl ozbrojený konflikt, jeho recidiva zkrátka hrozí. Vznikla totiž řada konkrétních křivd v podobě zavraždění příbuzných, známých či přátel, zničení majetku nebo osobních ponížení. V oblastech také bývá dostatek zbraní, což znovu vypuknutí konfliktu může urychlit. Regiony jako Balkán, Blízký a Střední východ či Kavkaz jsou toho důkazem.

4) Power Relations

power resources
power relations

5) Dynamics

behavior
one-sided violence
behavior change

escalation and de-escalation
attitudes
stereotyping
polarization
attitudes change
internal factors
external factors
third party

6) Solution Proposals

conflict structure
regulating (incompatibility)
resolving (incompatibility)
compromise/horse-trading/package deal (*all of these should be included!*)
time dimension
social relations

Teoretické koncepty výzkumu konfliktu – terminologie, příčiny a dynamika

Tomáš Šmíd

Úvod

Výzkum konfliktu je nesmírně mnohovrstevnatá záležitost a samotný termín konflikt bezesporu není pouze termínem bezpečnostních studií, mezinárodních vztahů či politologie. S termínem operuje i sociologie, a to ve své podstatě mnohem déle než politické vědy, právní věda, ekonomie, psychologie i medicína (psychiatrie). A samozřejmě i pramáti humanitních věd filozofie a teologie. Podíváme-li se do historie, můžeme tvrdit, že konfliktem se zabývali Charles Darwin i Karel Marx a další myslitelé. V rámci politických věd se výrazněji na problematiku konfliktu zaměřovali Stein Rokkan, Ralf Dahrendorf či Talcott Parsons, z českých politologů pak Max Strmiska, Pavel Barša, Pavel Pšeja nebo Vít Hloušek.

Ačkoliv je tedy termín konflikt povýtce multidisciplinární, následující text, který má charakter přehledového textu určeného především pro studenty oboru bezpečnostní a strategická studia, se bude koncentrovat především na bezpečnostní rozměr tematiky, a zde nelze opomenout celou řadu výzkumníků, kteří budou citováni v textu. Za všechny uvedme Johna Vasqueze, Kumara Rupesingheho, Otomara Bartose, Paula Wehra, Petera Wallensteena či Bjorna Mollera.

1 Definice konfliktu

Termín konflikt, jak již bylo uvedeno v úvodu, je výraz, jenž je používán v mnoha vědních oborech a v neposlední řadě také v obecném diskurzu. Samotné slovo je latinského původu – conflictus znamená srážka. Mnohé vědní obory definují konflikt

různým způsobem s různými akcenty a nuancemi, ovšem tento text se omezí především na definice mající relevanci pro bezpečnostní a strategická studia, potažmo mezinárodní vztahy a politologii.

Jak tvrdí Pšeja, politologie pojímá konflikt jako přirozený jev, ovšem na druhou stranu se příliš nezaobírá jeho definováním. V mezinárodních vztazích, jinak ovšem podoboru politologie, je termín konflikt reflektován zevrubněji. Definice se pak vytváří na základě rozdílného přístupu – jiný postoj mají ti, kteří konflikt považují za patologický stav, a jiný zastánci konfliktu jako přirozené reality.

V rámci mezinárodních vztahů a je konflikt většinou zkoumán v širším kontextu bezpečnosti, a tím se posouvá v posledních létech do nově konstituované politicko-vědní disciplíny – bezpečnostních a strategických studií.

V kontextu výzkumu bezpečnosti je pozornost koncentrována většinou na problematiku násilných konfliktů, resp. konfliktů nesoucích se sebou dopad na bezpečnost jedince, společnosti či státu. Ve většině případů je tedy konflikt zkoumán ve svých užších podobách, jako je válka, ozbrojený konflikt apod., přičemž i tyto konkrétní podoby konfliktu jsou dále precizovány a typologizovány.

V rámci bezpečnostních studií lze jako jednu ze základních obecných definic konfliktu zmínit Bouldingovu, který konflikt definuje jako stav konkurence, při němž si jeho strany uvědomují neslučitelnost případných budoucích postojů a kdy každá ze stran chce zaujmout takovou pozici, jež je neslučitelná s přáním strany protivné (Boulding 1962).

Bouldingova definice ovšem pojímá stav konkurence a konfliktu jako totéž, což v dnešní době neobstojí. I sémanticky je zřejmé, že konkurence je termínem širšího významu, než je konflikt. Ne každá konkurence musí být nutně konfliktem, ale některé stavy konkurence konfliktem být mohou. Stejně tak, jak poukazuje Pšeja, je důležité abstrahovat slovo konflikt od slova krize, což je naopak termín užší, kdy pouze některá fáze konfliktu je krizí (Boulding 1962; srov. Pšeja 2003).

Pšeja obecně doporučuje pro konflikt definovat tak, aby vynikla distance termínu od výrazů krize a konkurence, které jsou mu sémanticky blízké. Definuje jej jako střet mezi jasně definovanými aktéry, kteří usilují o uplatnění svého zájmu v jedné nebo více shodných oblastech, přičemž tito dva aktéři pociťují vzájemný střet jako situaci, kdy zisk jedné strany znamená ztrátu druhé (Pšeja 2003).

2 Úrovně konfliktu

Konflikty se odehrávají na různých úrovních. Pohybují se od mezinárodní roviny války k mezilidské rovině manželských hádek, ne-li intrapersonální rovině. V rámci výzkumu bezpečnostních a strategických studií je ovšem nezbytné artikulovat hlavně určité dimenze konfliktu, byť interpersonální makrodisciplína konfliktologie, která se pokouší etablovat jako sociálně vědní disciplína svého druhu, by zasloužila také svoji pozornost, což je ovšem mimo parametry tohoto textu.

Důležité je rozlišovat mezi násilnými a nenásilnými konflikty, potažmo ozbrojenými a neozbrojenými, přičemž i násilný nemusí být ozbrojený. Zároveň ale musíme uznat, že ani hranice oddělující různé úrovně a ani ty mezi násilnými a nenásilnými konflikty nejsou naprosto jasné nebo neprostupné.

V rámci výzkumu lze definovat i úrovně prostorového (geografického) rozpětí konfliktu. V této souvislosti definujeme konflikty mezinárodní, transnacionální, vnitrostátní a mezilidské, k čemuž můžeme přiřadit ještě i „intrapersonální konflikty“, jako třeba schizofrenie, což je ovšem povýtce medicínský termín.

Møller (2004) rozlišuje následné typy:

Tabulka 1.1: Mezinárodní Transnacionální Vnitrostátní Mezilidské Typy konfliktů				
Násilné	Válka Ostatní ozbrojené konflikty Studená válka	Vojenská intervence Podpora ozbrojených povstalců	Občanské války Ozbrojená povstání Genocida	Násilí na ženách Zneužívání dětí Vražda Násilné trestné činy
Nenásilné	Politické spory Hospodářské války	Sankce Diplomacie	Politický boj	Slovní spory Diskriminace

Na druhou stranu je nutno podotknout, že zařazení některých typů jsou kontroverzní. Termín ostatní ozbrojené konflikty je vágní, nazvat studenou válkou an bloc násilným konfliktem je nepřesné (měla své ozbrojené projevy v různých zástupných válkách –

proxy wars, ale přímý vojenský střet hlavních aktérů nenastal), genocida nemusí být pouze vnitrostátním konfliktem apod.

Roviny konfliktů lze vygenerovat ovšem více podle typu subjektů a rozměru konfliktů. Lze hovořit o konfliktech globálních, což mohou být makrokonflikty mezi bohatými a chudými státy, mezi severem a jihem či mezi světovým centrem a periferií. Globálním konfliktem může být i válka za nový světový pořádek, čímž byly obě světové války i válka studená.

Dále se může jednat o společenský konflikt v podobě sociálních, politických, kulturních či třeba generačních konfliktů. Spadají sem i konflikty etnické, konflikty elit, obchodní konflikty, konflikty mezi lidem a státní mocí.

3 Konflikt v rámci bezpečnostních a strategických studií

Pokusili-li bychom se typologizovat konflikt pro potřeby bezpečnostních a strategických studií, máme několik možností. Prvním způsobem, který se nabízí, je rozdělení konfliktů dle geografického rozpětí. V takové souvislosti lze vygenerovat tři základní roviny konfliktů:

- 1) mezinárodní (mezistátní) konflikty,
- 2) transnacionální konflikty,
- 3) vnitrostátní konflikty (Møller 2004; srov. Holsti 1996).

Všechny kategorie trpí tradiční bolestí sociálně vědních teorií, tzn. vysokou měrou nejasných a prolínajících se případů a nejasnými hranicemi mezi danými typy, přesto v základních konturách lze jednotlivé typy odlišit nejen detailním výzkumem, ale i prostým pozorováním.

3.1 Mezistátní konflikty a problematický termín válka

Pro takový typ konfliktů je symptomatické, že se odehrávají mezi dvěma či více státními celky a většinou se pro ně používá termínu válka. Válka je ovšem termín, ohledně něhož taktéž nepanuje terminologické jasno, nehledě na nespočet variant, které bývají používány v běžném diskurzu.

Dřívější války bývaly jasně identifikovatelné tím, že jim předcházelo vyhlášení války. Clausewitz či ještě před ním J. J. Rousseau vysvětlovali válku jako organizované

politické násilí v podobě střetu ozbrojených sil mezi dvěma a více státy (Holsti 1996: 6–7). Rousseau ji pojímal jako nevyhnutelný jev v anarchickém systému států. Taková válka je ale dnes vzácnou raritou, a volá po dalších kritériích pro rozlišení „války“ od „jiných ozbrojených konfliktů“.

Møller (2004) tvrdí, že nejpochoptelnějším řešením je ponechat označení „válka“ pro ozbrojené konflikty mezi státy a určit kvantitativní práh, nad nímž by měl být konflikt nazýván válkou spíše než pouhým „incidentem“, např. na základě počtu válečných obětí za rok, jak třeba činí Uppsala Conflict Data Project (UCDP 2008).

Toto řešení stále ale ponechává některé definiční problémy, např. zda počítat války mezi několika státy jako jednu válku, nebo jako několik dvoučlenných válek a zda počítat válku přerušenu periodami míru jako jednu, nebo více za sebou následujících válek. Stejně tak některé konflikty mají všechny implicitní atributy války krom faktu, že se jedná o konflikt mezi dvěma či více státními celky.

Existují také interpretace, které při definování konfliktu jako války sledují spíše kvalitativní údaje. Mezi ně lze například počítat skutečnost, že do konfliktu byly zapojeny veškeré ozbrojené síly daného aktéra. Stejně tak míra zasažení populace konfliktem nebo míra podřízení se ekonomiky válečnému úsilí. Důležité také je, zda konflikt představuje pro aktéry prvořadou, resp. jedinou politickou prioritu, nebo je to jen jedním z řady byt' výrazných prvků politické agendy daného státu (USA, Velká Británie, Izrael). Faktorem, který by měl rozlišovat válku od konfliktů nižšího řádu, je také intenzita a dlouhodobost bojů. V neposlední řadě je také důležitým kritériem, jaké území a v jakém rozsahu je ozbrojeným konfliktem zasaženo.

Autor této stati prosazuje tezi, že termínem válka by měly být označovány všechny ozbrojené konflikty mezi mezinárodně uznanými státy. Koncepty takových válek jsou již dostatečně diskutovány, a to již takovými dávnověkými velikány, jako byli Sun Cu, Cicero či Thukydides, a nověji J. J. Rousseau, C. von Clausewitz či E. H. Carr.

Pro ozbrojené konflikty vnitrostátní by měl být termín válka používán pouze v případě, že splní určitá kvalitativní a kvantitativní kritéria.

V případě kvalitativních kritérií se jedná o válku, když:

- 1) jsou minimálně dvě ozbrojené síly, z nichž nejméně jedna je regulérní ve smyslu podřízená vládní moci (armáda, policie);
- 2) obě strany mají alespoň minimum řízené organizace v bitvách, organizovanou obranu a strategicky plánované útoky;

- 3) ozbrojené operace vykazují alespoň jistou úroveň kontinuity a nejsou spontánní, jednoduché, příležitostné (Mareš 2005).

V případě kvantitativních kritérií je vhodná následující škála:

- 1) méně závažné menší (minor) ozbrojené konflikty s minimem 25 mrtvých, ale méně než 1 000;
- 2) závažnější střední (intermediate) ozbrojené konflikty – více než 1 000 obětí, přičemž parametry pro jeden kalendářní rok jsou stejné jako u minor;
- 3) války – více než 1 000 mrtvých za rok (UCDP 2008).

Samozřejmě tyto škály neplatí stoprocentně, což je ostatně úděl většiny sociálně vědních teorií. Válka každopádně představuje konflikt nejvyšší kvality. Na mezistátní úrovni spočívá kvalita již ve faktu, že do války vstoupily dva (či více) státní celky, a není nezbytné (ovšem je vhodné) hledat další kritéria a sémantické odstíny.

Vasquez (2009: 42–49) ve své klasické práci shrnuje, vycházejí jednoznačně z clausewitzziánského paradigmatu, různé definiční znaky války do následujících atributů:

- 1) válka by měla být vědeckým úsilím;
- 2) válka by měla být výsledkem interakcí, ne pouze důsledek systémových podmínek;
- 3) válka by měla být výsledkem politického rozhodnutí.

V případě vnitrostátních či transnacionálních konfliktů je ovšem vhodné skutečně termín válka používat pouze v případě, že konflikt naplňuje zmíněná kritéria. V opačném případě je vhodné užívat jiných termínů – ozbrojený konflikt, konflikt střední intenzity, konflikt nízké intenzity, případně využít přídavných jmen jako např. nová válka (Münkler, Kaldor), malá válka (Small Wars Journal) či barbarská válka. Zde opět může dojít k významovým posunům a autor považuje za nejvhodnější používat buď termín ozbrojený konflikt, který sám o sobě naznačuje, že se nejedná o válku (ačkoliv se jinak jedná o termín širší, protože válka je samozřejmě také ozbrojeným konfliktem), nebo termín malá válka, který má v této souvislosti nejpřesnější vypovídací hodnotu.

3.1.1 Typy válek

S Vasquezem (2009) můžeme pro naše didaktické účely pracovat dále. I pokud nastane shoda, že nějaký ozbrojený konflikt je hoděn označení válka, je nezbytné

počítat, že další doprovodné okolnosti se liší a každá válka má svá specifika. Zkrátka – existují různé typy válek a typologizace může probíhat na základě několika kritérií.

Podle poměru vzájemné symetrie sil a kapacit lze rozdělit válku na:

- 1) válku relativně sobě rovných aktérů,
- 2) válku relativně sobě nerovných aktérů.

Nahlédneme-li na válku prizmatem intenzity nasazení ozbrojených sil, můžeme hovořit o válce:

- 1) omezené,
- 2) nebo totální.

Jestliže nás bude zajímat počet aktérů, vygenerujeme taktéž dva typy války, a to válku:

- 1) dyadickou,
- 2) komplexní.

Relativně sobě rovnými aktéry se rozumí strany, které mají přibližně stejný vojenský, ekonomický a demografický potenciál k vedení války, u sobě nerovných aktérů tomu tak není, a vzniká tudíž asymetrie, která často nutí menšího aktéra volit i asymetrické způsoby vedení války. Totální válka je chápána jako boj o vlastní přežití, je vyhlášena všeobecná mobilizace, mobilizovány jsou i všechny zdroje. Omezená válka má konkrétní (většinou) dílčí cíl, nezasahuje jádrové území státu a mobilizace lidí a zdrojů není masová. Dyadická válka je válkou mezi dvěma aktéry a komplexní mezi třemi více aktéry.

Abychom si demonstrovali tyto jednotlivé typy na konkrétních příkladech, použijeme možnost najít vždy válku, která by obsahovala všechny tři roviny, pokaždé ale v jiné kombinaci. Pro ilustraci se zde uchýlíme i k příkladům ze sféry konfliktů transnacionálních a vnitrostátních, které ovšem naplňují ostatní nastíněná kritéria nutná pro označení termínem válka. Příklad války, která by byla střetem rovnocenných aktérů, byla by omezená a dyadická, není zcela snadné, ale přesto můžeme operovat se sovětsko-čínskými pohraničními střety na konci 60. let 20. století. Hluběji z dějin bychom mohli vyzdvihnout rusko- japonskou válku. Válka, jež by byla konfliktem sobě rovných aktérů, byla by omezená a komplexní, je příkladem, který je nutno hledat s Vasquezem (2009) až v 19. století, kdy proběhla Krymská válka a válka za sjednocení Itálie, což je ovšem typologicky komplikovaný případ vzhledem k charakteru aktérů. Spadaly by sem některé periody napoleonských válek. Příklady válek sobě rovných aktérů, kteří by byli ve válce totální a dyadické, mohou

být boje mezi Řeckem a Tureckem po 1. světové válce či válka mezi Arménií a Ázerbájdžánem o Náhorní Karabach. Války relativně rovných aktérů, totální a komplexní byly obě světové války. Případových studií válek sobě nerovných aktérů, omezených a dyadických lze nalézt v krystalické podobě velmi málo, pokud vůbec nějaké. Mohla by zde být řazena válka sovětsko-finská, ovšem v případě finského aktéra je otázkou, zda se jednalo o omezenou válku. Často zde respondenty, které autor této stati dotazuje, napadá jako příklad válka o Falklandy mezi Velkou Británií a Argentinou, přičemž zde je otázkou, zda si byli aktéři skutečně natolik nerovni. Válka nerovných aktérů v totální a dyadické formě může být ilustrována na rusko-čečenských válkách, především na té první, poněvadž u druhé byl pro Rusko její charakter jednoznačně omezený. Mohly by zde spadat i počátky 2. světové války v podobě německo-polských střetů a podle Vasqueze (2009) i genocidní postupy Turků vůči Arménům, což je ovšem ošemetný příklad, poněvadž u tohoto typu politického násilí je velmi kontroverzní použít termínu válka. Válkou sobě nerovných aktérů, totální a komplexní byla válka v Bosně a Hercegovině a sobě nerovných aktérů, komplexní a omezenou by mohly být gruzínsko-ruské střety při započtení Abcházců a Osetínů jako samostatných aktérů.

Mnohé z uvedených příkladů jsou samozřejmě diskutabilní většinou alespoň v jedné z rovin u jednoho aktéra. Např. u čečensko-ruské války je otázkou, zda i v případě první války nebyla na straně ruského aktéra válkou omezenou; rovnost či nerovnost aktérů v případě války o Falklandy je taktéž diskutabilní a u války v Bosně a Hercegovině je také problematická nerovnost aktérů, nadto se v průběhu konfliktu proměňovala.

Mezistátních ozbrojených konfliktů, tedy válek v klasickém smyslu, ubývá. Tradiční představa války byla taková, že se jednalo o racionální úsilí států, které si navzájem oponovaly a kdy každý z nich „reprezentoval“ svůj příslušný národ a byl zastupován svou armádou. Ta byla ale sestavena z jeho občanů, a tudíž plnila také „reprezentační funkci“. Válka zkrátka souvisela se státem. Tato forma války byla příhodně, byť trochu generalizačně popsána Clausewitzem jako „pokračování politiky jinými prostředky“.

Takových klasických válek je ovšem stále méně, podle databáze UCDP (2008) byly mezistátními konflikty po roce 1990 pouze války mezi Indií a Pákistánem, Irákem a Kuvajtem, do níž se zapojila i spojenecká vojska, a Etiopií a Eritreou v letech 1998–2000. Kratičkový střet mezi Peru a Ekvádorem v roce 1995 byl válkou skutečně jenom

z formálního hlediska. Podobného, byť intenzivnějšího charakteru byla i válka mezi Kamerunem a Nigérií v letech 1994 až 1996, která představovala epizodu v dlouhodobějším sporu o na ropu bohatý poloostrov Bakassi.

Autor si dovoluje v této souvislosti ještě přidat mezi mezistátní války i konflikt o Náhorní Karabach v letech 1992 až 1994, byť Arménie tento postoj odmítá a čistě formálně by se mělo skutečně jednat o konflikt vnitrostátní, případně transnacionální konflikt. Fakticky ovšem není o plném zapojení Arménie do konfliktu pochyb. Do prosince 1991 se jednalo o vnitrostátní konflikt v rámci SSSR.

Čistě formálně proběhly ještě války mezi Austrálií a Velkou Británií proti Iráku ve dnech 20.–22. března 2003 a mezi 10. až 12. červnem 2008 mezi Džibutskem a Eritreou.

V souvislosti s posledními válkami v Afghánistánu a Iráku se autor klaní spíše k faktu, že se jedná o transnacionální konflikty, čili o níže popsany typus. V obou případech je termín válka z odborného hlediska vhodný pouze v určitých periodách těchto ozbrojených konfliktů.

3.2 Vnitrostátní a transnacionální konflikty

Naprostá většina soudobých ozbrojených konfliktů je vnitrostátních, čili se odehrávají buď mezi různými skupinami uvnitř společnosti, nebo mezi státem a povstaleckou skupinou. V rámci tohoto typu konfliktů lze ještě vydělit typus konfliktů nestátních, ale pro účely tohoto textu je budeme zahrnovat pod konflikty vnitrostátní, byť v mnoha ohledech mají svoji specifickou kvalitu. Jestliže v případě mezistátních konfliktů se vedly ozbrojené střety především o (mezinárodně-politickou) prestiž, bezpečnost teritoria toho či onoho státu, zahraničně politický status či sporná území, vnitrostátní konflikty probíhají spíše o státní suverenitu, nadvládu nad státem, status určité komunity (národnosti) a teritoria jí obývaného v rámci státu či ekonomické zdroje.

Mnohé z vnitrostátních konfliktů se nicméně internacionalizuje buď zapojením se ostatních států, nebo nestátních aktérů za ignorace státních hranic. Møller (2004) v této souvislosti hovoří o konfliktech transnacionálních. Samozřejmě i zde vznikají nejasné případy, jako např. již zmíněné dvě fronty tzv. boje proti terorismu.

Jak píše Møller (2004), hranice mezi vnitřním a vnějším se mohou rozdrobit a státní hranice jsou stále více nejasné i v souvislosti s postupující globalizací. Konflikty, které jsou svou skutečnou podstatou vnitrostátní, se mohou stát transnacionalizovanými různými způsoby:

- 1) „Humanitární intervencí“ zahraničních mocností. Většinou se jedná o globalizovaný západ, tak jak tomu bylo např. v Somálsku.
- 2) U etnických konfliktů se může stát, že etnikum jedné z nesvářených stran může spadat pod autoritu státní moci sousedního státu. Zejména když tento stav slouží jako zdroj legitimacy jejich etnického nacionalismu, když aktéři chápou situaci tak, že jsou nuceni osvobodit své vlastní etnikum z područí jiného státu. Zde se může hovořit o iredentismu (Sudety, Kosovo, západní Makedonie, Jižní Ázerbájdžán, maďarské provincie v Rumunsku a na Slovensku). Existuje i fenomén separatismu, který má dvě pojetí. V širším smyslu slova tam spadají procesy, kdy se chce odtrhnout část území od existujícího státního celku a osamostatnit se (Čečensko, Korsika, Podněstří), a také procesy, kdy existuje vůle odtrhnout kusy území od více států a vytvořit z nich nový státní celek (Baskicko, Kurdistán). V užším smyslu slova je separatismem pouze druhá varianta, první se označuje za secesionismus.
- 3) Vztah mezi státy a etnickými skupinami může fungovat také jiným způsobem. Státy mohou vést proti sobě „zástupné války“ (proxy wars) vzájemným podporováním ozbrojených povstání na teritoriu toho druhého, jež může nebo nemusí být etnicky svázáno.
- 4) Povstalci mohou působit ze základů napříč hranicemi, čímž ospravedlňují přeshraniční útoky, buď v dychtivé snaze dosáhnout prchající povstalce (či teroristy), nebo radikálněji ve formě většího pronikání nebo dokonce invaze s cílem zničit základny, tak jako to bylo prokazatelně v případě intervencí ve Rwandě v Demokratické republice Kongo.

Existuje tak řada způsobů, jimiž se jev, co začal jako vnitrostátní konflikt, může stát mezinárodním či transnacionalizovaným konfliktem. Může k tomu dojít i spontánně. Jakmile se ostatní státy zapojí, mohou se začít chovat tak, jak by se chovaly v ryze mezinárodním konfliktu. To ostatně dokládá zastřenou distinkci mezi úrovněmi ozbrojeného konfliktu.

Transnacionální konflikty se objevují převážně mezi sousedními státy, tudíž na regionální úrovni, kterou Møller (2004) považuje za možnou variantu přemostující rozdělení mezi mezinárodními a transnacionálními konflikty. Definice a stanovení regionů jsou ovšem spornými kategoriemi, a to jak teoreticky, tak politicky. Je totiž možno aplikovat hned několik kritérií, přičemž pokaždé získáme odlišný výsledek.

Navíc pro analytické (a někdy také politické) účely může být užitečné použít dalšího členění k úrovni subregionů nebo dokonce menších seskupení. V tomto kontextu lze polemizovat i s vymezením na buzanovské regionální bezpečnostní komplexy.

Často totiž dochází k situacím, kdy různé státy spadají do více regionů. Kupříkladu Gruzie patří spolu s Arménií, Ázerbájdžánem, Ruskem a Tureckem ke kavkazskému regionu. Ovšem patří také do černomořského regionu, kam už však Arménie a Ázerbájdžán nepatří. Ten patří zase do kaspického regionu, kam nepatří Gruzie a Turecko a Arménie spadá pouze do kavkazského.

Nebo jak opět poukazuje Møller (2004), pokud bychom pojali Afriku jako region, pak sub-Saharská Afrika je automaticky vykázána do statusu sub-regionu. Země Velkých jezer nebo ty jižní Afriky by pak většinou byly kvalifikovány jako „sub-sub-regiony“, což znamená, že bychom potřebovali dodatečné „sub-předpony“ pro označení jakéhokoli souboru v jejich rámci, tak jako pro části států (provincie pro příklad) nebo pro „regiony“, které se rozkládají napříč státními hranicemi, ale zahrnují pouze části těchto států.

Jako první mezi možnými kritérii pro stanovení regionů je si jednoduše uvědomit geografickou nebo geopolitickou blízkost. Za druhé, máme různost geografických kritérií, zaostřujících se na ekosystémy, například definované sdílenými řekami anebo ostatními zdroji vodních zásob. A za třetí je tu kritérium kulturní blízkosti. Toto kritérium může být ovšem nepraktické. Kulturní homogenita je obvykle více zřetelná, když se na ni díváme zvenku (odkud je to nahlíženo jako „ostatní“) než zevnitř. Kromě toho, „kultura“ má řadu aspektů (např. náboženský, ideologický, etnický), které nevynášejí automaticky stejné vymezení hranic. Tato rozdílnost vyplývá z představy regionů jako „společenství představy“, v analogii k národům tak, jak je chápal Benedict Anderson (2006) a konstruktivismus vůbec. Tak jako národy, mohou i regiony být konstituovány jako takové svými členy „chápanými“ sami sebe jako vzájemně náležející, přičemž je zbytek světa rovněž jako takové vymezuje, bez ohledu na nějaké „objektivní“ základy. Dále lze uplatňovat „vědecká“ či empirická kritéria vzájemného působení a provázanosti. Většina analýz se soustředila na trh a ostatní formy ekonomické interakce.

Konečně podle variace zmíněných kritérií bychom mohli definovat regiony jako mající nadprůměrnou intenzitu interakcí a vzájemné závislosti ve specifickém poli bezpečnosti. Barry Buzan a spol. (Buzan, Weaver a de Wilde 2005) navrhl termín „bezpečnostní komplex“ pro „skupinu států, jejichž základní bezpečnostní zájmy se

pojí dostatečně blízce, že jejich národní bezpečnosti nemohou být reálně zvažovány jeden bez druhého“.

4 Příčiny konfliktů

Než nějaká situace dospěje do sociální reality zvané konflikt, musí být na jejím počátku nějaká příčina. Příčin, které vedou ke konfliktu, může být celá řada a mnohdy je velmi obtížné definovat jasnou příčinu určitého konfliktu. Mnohé konflikty jsou nadto způsobeny často spíše řetězcem více příčin, z nichž je složité definovat tu hlavní či bezprostřední. Přesto se v rámci bezpečnostních studií a příbuzných oborů objevilo několik výzkumníků, kteří se do studia příčin konfliktu pustili.

Nejzákladnějším dělením možných příčin konfliktů je otázka, zda za konfliktem stojí nějaký zájem či nějaká hodnota. Nejzákladnějším členěním konfliktů z hlediska jejich příčin je otázka, zda jsou ozbrojené střety:

- 3) konfliktem zájmů,
- 4) konfliktem hodnot.

Konflikt zájmů představuje takový střet, který je veden o nějaký hmatatelný či „obchodovatelný“ statek v podobě ekonomického profitu, suroviny, zdroje, politické nadvlády či podobných záležitostí. Takový konflikt je ve většině případů objektivně analyzovatelný, vzájemnou neslučitelnost lze pojmenovat, měřit, dělit, sdílet, a tudíž je snadnější dospět ke kompromisu a dovést spor do situace, kdy bude oponenty pojmána jako hra s nenulovým součtem. V rámci konfliktu zájmů se dá hovořit především o následujících konfliktech:

- d) konflikt o území; ovšem pouze v případě, že to území přináší nějaký ekonomický či zahraničně politický profit; má-li pouze symbolickou, historickou (a tudíž především vnitropolitickou) hodnotu, spadá do konfliktu hodnot;
- e) ekonomický konflikt; mezi takový spadá více variant, např. konflikt o surovinové zdroje, který je možno dále typologizovat, dále konflikt o přístup na trhy, obchodní cesty;
- f) politický konflikt; ve smyslu prosazení politických cílů, jako jsou hegemonie, geopolitická nadvláda (kolonie, expanze) apod.

Konflikt hodnot oproti tomu znamená střet o něco mnohem méně hmatatelného a objektivizovatelného. Konflikty hodnot a postojů se vztahují k méně materiálním

záležitostí, než zájmů, ale jsou, paradoxně, více bezprostředně měřitelné, a to jednoduše proto, že hodnoty, víry a postoje jsou svou povahou vědomé.

Zatím co je v principu možné být konfliktní v některých hodnotách nebo v problémech, je pravděpodobnější, že určité faktory budou podněcujícími body konfliktů než jiné – předně etnicita, nacionalismus a náboženství.

V rámci konfliktu hodnot hovoříme především o:

- d) etnických konfliktech,
- e) náboženských konfliktech,
- f) ideologických konfliktech.

Toto základní členění je samozřejmě velmi hrubé a na většinu konkrétních situací jen obtížně aplikovatelné v krystalické podobě. Na druhou stranu je nutné odmítnout argument, že vlastně každý konflikt je o nějakém zájmu, a že tedy nemá smysl operovat s pojmem konflikt hodnot. Jistě se toto tvrzení stává často pravdou v průběhu drtivé většiny konfliktů, ovšem pro pochopení podstaty konkrétního konfliktu je nezbytné se koncentrovat na příčiny konfliktu a jeho vznik a míru hodnotnosti či zájmovosti konfliktu analyzovat v právě té fázi. Klíčovým se jeví tento fakt být i pro možnosti řešení konfliktu, kdy mnozí mírotvorci fakt příčinné podstaty konfliktu pokud rovnou neignorují, tak minimálně podceňují.

A nezbytné je samozřejmě sledovat motivace jednotlivých aktérů, popř. subaktérů, poněvadž i v konfliktu, který má skutečně hodnotový ráz, mohou existovat od pořádku entity, které chtějí na konfliktní situaci a chaosu ji doprovázejícím pouze profitovat (kriminální gangy, lokální elity apod.), a naopak i do konfliktu majícího svůj jasný zájmový charakter mohou někteří aktéři vstupovat s jasným hodnotovým, kulturním či identitárním motivem (náboženské skupiny, lokální klany apod.).

Toto základní rozdělení příčin konfliktů, se kterým operuje třeba Møller (2004), v hrubých rysech odpovídá i konceptu, který představil výzkumník Světové banky Paul Collier (Collier a Hoeffler 1999), kdy příčiny rozdělil na dvě základní kategorie greed (chamtivost, hrabivost) versus grievance (křivda) – kdy první odpovídá konfliktu zájmů, druhá konfliktu hodnot. Collier se svým týmem hojně používal ve svých výzkumných aktivitách kvantitativní metodologie a obecně kladl důraz především na faktory spadající do kategorie greed. Reagoval tak na do té doby velmi rozšířený a médii podmíněný přístup, který nově se objevivší konflikty propuknuvší na pozadí rozpadu bipolárního (blokového) uspořádání světa popisoval jako krvavé

etnické a nacionalistické války, výbuchy primordiálního násilí a znovuotevření odvěkých křivd.

Collier (Collier a Hoeffler 1999) nadefinoval v rámci základního konceptu čtyři možné příčiny konfliktů:

- 5) vyjádření starých křivd, jichž se na sobě dané skupiny dopouštěly;
- 6) ekonomická nerovnost a následná frustrace;
- 7) slabá právní ochrana či slabé dodržování práva;
- 8) neadekvátní ekonomická politika vlády.

V následném výzkumu, pro jehož důkladnější prezentaci zde není prostor, Collier se svým týmem odmítl médii a obecným diskurzem prosazovaný faktor grievance jako základní příčinu všech konfliktů. Ačkoliv je Collierova práce v mnoha ohledech průlomová, její výstupy mají charakter spíše jen korelativní než kauzalitní a jejich platnost je velmi problematická mimo region subsaharské Afriky, z níž Collier čerpal své případové studie především.

Poněkud odlišný přístup volí Kumar Rupesinghe (1996), který při členění základních příčin konfliktu nevychází ze základního paradigmatu zájem vs. hodnota, ale rovnou generuje čtyři typy konfliktů podle jejich příčin:

- e) konflikty o zdroje a suroviny, které jsou založeny na soupeření o ekonomickou moc a přístup k přírodním zdrojům;
- f) konflikty o nadvládu a moc, jež jsou střetem o politickou moc a participaci na politických procesech;
- g) ideologické konflikty, které představují střet protichůdných idejí či hodnot;
- h) identitární konflikty, jež mají podobu sporů mezi etnickými, náboženskými, rasovými či jinak definovanými identitárními skupinami o přístup k politické, ekonomické či sociální moci.

Rupesingheho členění připouští méně nejasných variant než předchozí a výhodou pro něj i je, že nevyčleňuje zvláště jako příčinu konfliktu území, poněvadž to je více či méně implicitně přítomno téměř vždy a navíc nemusí mít vždy pouze zájmový (ekonomický, strategický) význam, ale naopak může mít význam veskrze či především symbolický.

Pokusili-li bychom se alespoň ilustrovat jednotlivé typy na konkrétních příkladech, najdeme celou řadu příkladů, z nichž ovšem mnohé budou nejednoznačné či hraniční, případně se mohou v rámci kategorií překrývat.

Konfliktem o území bez hodnotového (identitárního) obsahu je většina konfliktů vedených velmocemi o kolonie či sousední území. Území zde znamená rozšíření ekonomické a politické dominance, což platí třeba pro konflikt mezi Čečenci a Rusy o čečenské území. Latentním konfliktem lze nazvat (nyní utlumené) spory o Chasavjurský a Novolakský okresy, což má příčiny jednak v důsledcích deportace Čečenců v letech 1944 a jejich návratu koncem 50. let, kdy tyto původně čečenské okresy byly přenechány Dagestánu, a jednak také v tom, že se jedná o okresy s velmi kvalitní zemědělskou půdou.

Ekonomické konflikty většinou nebývají ozbrojené, vyjma konfliktů o přístup k nerostným surovinám. Ekonomický motiv lze nalézt ve válkách v Perském zálivu, stejně jako v konfliktech okolo Kaspického moře.

Kategorie politického konfliktu představuje velmi elusivní záležitostí, nicméně v případě konfliktu o Falklandy lze o tomto typu bezesporu uvažovat. Stejně tak i studená válka má jasné politické příčiny, byť silně ovlivněno příčinami ideologickými (viz níže). Ostatně samotný termín politika je velmi široký, v politologii pojímány klasicky trojdimenzionálně v anglojazyčné terminologii, a do této kategorie by spadaly dimenze politics (procesuální stránka politiky) a polity (institucionální). Dimenze policy (ideová a programová) spadá do konfliktů ideologických, tedy hodnotových.

Etnických konfliktů najdeme celou řadu, minimálně tedy v prvoplánovém nahlížení na příčiny konfliktů. U mnohých z nich totiž etnicita hraje jen jakousi zastřešující roli a skutečné příčiny tkví jinde. Za konflikt, kde hraje rozdílná etnicita skutečně vážnou roli, lze považovat konflikt o Náhorní Karabach mezi Armény a Ázerbájdžánci, staletý konflikt mezi Čečenci a Rusy či konflikt o Kosovo mezi Albánci a Srby. Velmi důležitou roli hraje etnická rozdílnost i v konfliktech v Bosně a Hercegovině či Chorvatsku. U těchto konfliktů hraje důležitou roli také náboženství, nicméně nikoli ve smyslu věroučném, ale ve smyslu identitárním. Ostatně náboženské rozdíly byly hlavními motory etnogeneze jednotlivých jihoslovanských národů. Jazyk tuto roli plnit nemohl, jelikož byl shodný, a díky tomu (samozřejmě ve zkratce řečeno) představují jihoslovanské ozbrojené konflikty specifický případ. Za etnický konflikt lze považovat také střety mezi Kurdy a Turky či Sinhálci a Tamily.

S náboženskými konflikty je to složitější, pokud tedy hledáme příčinu skutečně v rozdílných věroučných přístupech a absolutizaci vlastní pravdy. Konflikty mezi jihoslovanskými národy náboženské nejsou, náboženství zde hraje pouze atributivní roli. Stejně tak nehraje zásadnější roli náboženství ani v konfliktu o Kosovo a ani

v konfliktu mezi Čečenci a Rusy, byť na čečenské straně lze nalézt část aktérů, která se náboženskými otázkami silně zaštiťuje. Poměrně silné náboženské příčiny mají střety mezi sunnity a šíity v Iráku, boje Talibanu v Afghánistánu a silný náboženský náboj měla i občanská válka v Libanonu v letech 1975 až 1990. Ideologických konfliktů lze nalézt relativně hodně v podobě tzv. proxy wars (zástupných válek), kdy se mnohé války v tzv. třetím světě odehrávaly jako dějství ideologického konfliktu mezi USA a SSSR zvaného studená válka. Výrazným konfliktem byla v tomto ohledu válka ve Vietnamu, již jen proto, že do ní byla jedna strana onoho makrokonfliktu zapojena přímo – tedy USA. Spadala by zde i trojfázová válka v Angole, a to především její druhá fáze. Ideologickou příčinu má i boj maoistů proti nepálské vládě, stejně jako boje Světlé stezky proti vládě peruánské.

Jiným způsobem definuje příčiny konfliktů Brown (2001: 5), který do značné míry ignoruje rozdělení na „materiální“ a „nemateriální“ v kořenech ozbrojených konfliktů. Soustředí se naopak na čtyři faktory, které mohou vést k vypuknutí konfliktu. Jak uvádí ve svém textu Vaďura (2006: 22), Brownova typologie je vhodná ke sledování příčin vnitrostátního konfliktu, a má tedy obtížnou vypovídací hodnotu pro konflikty mezistátní:

- 5) strukturální faktory, k nimž patří především slabost státu, nerovnoměrná etnická geografie či vnitrostátní bezpečnostní obavy;
- 6) politické faktory, kam řadíme např. politiku elit, geopolitické změny či (ne)demokratičnost režimu;
- 7) socioekonomické faktory, což může být sociální nerovnost, proměny sociální struktury obyvatelstva či válečná ekonomika;
- 8) kulturně historické faktory v podobě předchozí válečné historie, skupinových křivd či demografických změn (Brown 2001: 5; srov. Vaďura 2006: 22).

V mnohých konfliktech najdeme přítomnost více než jednoho faktoru a pro analytické účely je vhodné sledovat převahu jednoho či dalších faktorů než se snažit dokazovat naprostou dominanci jednoho faktoru. Strukturální faktory jsou velmi silné v příčinách konfliktů v postkoloniálním světě. Slabost státu, resp. selhání či naprostý kolaps, zaznamenáváme v konfliktech v Demokratické republice Kongo, Somálsku, Angole nebo Sierra Leone. Podobné faktory nalézáme ale i na troskách komunistického impéria – nejsilněji v Tádžikistánu, ale i v Gruzii, Ázerbájdžánu, Makedonii či Moldávii. Se slabostí státu často souvisí etnická geografie, jelikož bývá příčinou oslabení státu, a následnou etapou bývá ozbrojený konflikt. Do doby rozpadu impéria (anglického,

belgického, francouzského, jugoslávského, portugalského či sovětského) byly tenze nerovnoměrné etnické geografie tlumeny imperiálním centrem. Rozpad impéria je následně znovuobnovil. Případů je celá řada – Bosna a Hercegovina, Gruzie, Náhorní Karabach, Rwanda a další. Politické faktory prostupují většinou ozbrojených konfliktů, a to ve větší či menší míře. Existují sice situace, kdy je oblast ke konfliktu takřka odsouzena navzdory rozumným a výkonným politickým elitám, nicméně většinou k vypuknutí konfliktu přispívá politika elit. A to jak ve variantě slabého vůdce, tak ve variantě vůdce až příliš silného. O silné vůdce, kteří si ozbrojený střet zvolili jako cestu k politické kariéře či jejímu posílení nebo udržení, nemají dějiny nouzi. Krom historických příkladů jako Adolf Hitler můžeme hovořit o Slobodanu Miloševićovi a jeho adopci nacionalismu jako ideje, která by jej navzdory erozi komunismu udržela u moci, či Vladimiru Putinovi, jenž nárůst své popularity zaznamenal na pozadí rozpoutání druhé čečensko-ruské války. Podobně instrumentální přístup k válečnému konfliktu zaznamenávali např. i někteří američtí prezidenti – Bill Clinton v souvislosti s konfliktem v Kosovu či George Bush ml., potažmo Tony Blair v souvislosti s konfliktem v Iráku.

Slabost elit lze zaznamenat samozřejmě též. A není myšlena ani tak slabost osobnostní, jako spíše (vnitro)politická. Pro české země je dosud emocionální otázka role Edvarda Beneše, nicméně čistě technicky a nenormativně do této kategorie spadá. Stejně jako v soudobé éře gruzínští prezidenti Zviad Gamsachurdia, (částečně) Eduard Ševardnadze či Micheil Saakašvili, ázerbájdžánský prezident Abulfaz Elcibey či sierraleonský Valentine Strasser. Geopolitické změny mají na svědomí eskalaci mnoha konfliktů, příkladů bychom našli přehršel. Např. rozpad SSSR nastartoval celou řadu ozbrojených konfliktů větší či menší intenzity, stejně jako v 60. letech proces dekolonizace.

Socioekonomické faktory jsou často ukryty za mediálními vyjádřeními o skupinových nenávistech a dávných křivdách, ale mnohdy hrají nesmírně důležitou, ba určující roli. Spory mezi Hutuy a Tutsiy ve Rwandě nebyly pouze v rovině nenávisti obou etnik, nicméně problém byl v tom, že obě etnika obývala jiná patra sociálního žebříčku – Tutsi zaujímali ekonomicky lukrativnější pozice než většinoví Hutu, a v zemi tedy panovala tzv. horizontální nerovnost, která je pro vypuknutí konfliktu mnohem nebezpečnější než klasická vertikální, jelikož se přístup ke statkům řídí etnickým původem. Podobná nerovnost panovala i v mezi Abcházci a Gruzíny v abchazský

neprospěch, Čečenci a Rusy v čečenský neprospěch, sunnity a šíity v husajnovském Iráku v neprospěch šíitů.

Demografické změny stojí za příčinami konfliktů např. v Abcházii, Kosovu, Náhorním Karabachu či Podněstří. Předchozí válečná historie je kategorií sice poněkud spornou, ovšem jistou generalizaci lze učinit – pokud mezi některými entitami proběhl ozbrojený konflikt, jeho recidiva zkrátka hrozí. Vznikla totiž řada konkrétních křivd v podobě zavraždění příbuzných, známých či přátel, zničení majetku nebo osobních ponížení. V oblastech také bývá dostatek zbraní, což znovu vypuknutí konfliktu může urychlit. Regiony jako Balkán, Blízký a Střední východ či Kavkaz jsou toho důkazem.

5 Dynamika a průběh konfliktu

V případě identifikování příčin konfliktu lze analyticky přistoupit ke sledování průběhu a dynamiky konfliktu. Počáteční fáze se ještě překrývají s otázkami příčin konfliktu, následně se ovšem jedná již o fenomény, které kvalitu konfliktu mohou významně posunout či dokonce změnit.

V rámci dynamiky konfliktu tedy rozeznáváme následující základní fáze:

- 1) latence,
- 2) manifestace,
- 3) eskalace,
- 4) mrtvý bod,
- 5) deeskalace,
- 6) řešení,
- 7) budování míru (Waisová 2005: 49–50; srov. Rupesinghe 1998, Bartos a Wehr 2002, Williams 2003, Zartman a Faure 2005).

V rámci latence konfliktu si aktéři uvědomují neslučitelnost cílů a artikulují je. Ovšem zatím nedochází ke konfrontacím. Ve fázi manifestace konfliktu již aktéři své požadavky formulují velmi razantně a lze zaznamenat první konfrontace. V této fázi často dochází k dehumanizaci nepřítele a sanktifikaci vlastní skupiny a vzájemná komunikace je celkově zásadně narušena až ukončena (srov. Např. Barša a Strmiska 1999).

Eskalace konfliktu je zásadním momentem, který lze ostatně dále analyticky rozebírat. Jedná se o vzájemně reaktivní postup. V rámci eskalace známe eskalaci unilaterální, reciproční a nebo v případě oboustranné eskalace hovoříme o nepřátelské. Každá eskalace konfliktu má své faktory, které k ní vedou. Patří sem

nárůst konfliktní solidarity (např. sjednocení čečenských klanů vůči ruskému nebezpečí), nárůst zdrojů ke konfliktu (např. příspěvky arménské diaspory svým karabašským soukmenovcům či přístup k diamantovým dolům u protimarxistických povstalců UNITA v Angole) či strategická eskalace (např. útok na nepřítele ve chvíli, kdy ten je oslaben – např. živelnou katastrofou) (srov. Bartos a Wehr 2002: 98–121). Další fází představuje tzv. mrtvý bod, kdy jsou aktéři konfliktu unaveni, nemají síly na vítězství, ale nejsou ani k poražení. V takové situaci je vhodné přistoupit k zahájení rozhovorů o ukončení bojů.

Konflikt zažívá deeskalaci, kdy je obnovena komunikace a hledají se řešení přijatelná pro všechny. K deeskalaci vedou většinou opačné procesy než k eskalaci. Jedná se o pokles konfliktní solidarity (první čečenská válka na ruské straně, druhá čečensko-ruská válka na čečenské straně), ztrátu zdrojů k vedení konfliktu (vytlačení UNITA z diamantonosných regionů) či strategickou deeskalaci (např. dosažení (většiny) cílů – ruská strana ve druhé čečensko-ruské válce) (ibidem).

Řešení konfliktu a poskonfliktní urovnání vztahů jsou již otázky, které jsou velmi široké a tvoří samostatnou subdisciplínu výzkumu konfliktu pod označením conflict resolution (viz např. Darby a MacGinty 2003 nebo Woodhouse a Ramsbotham 2000). Zvláštními případy jsou tzv. zamrzlé konflikty, což jsou konflikty, které nebyly vyřešeny, ovšem nedochází v jejich rámci k ozbrojeným srážkám. Obecně lze říci, že konflikty ustrnuly ve fázi mrtvého bodu, resp. deeskalace. Mezi takové konflikty patří konflikt o Náhorní Karabach, konflikt v Podněstří či z jistého úhlu pohledu i konflikt mezi KLDR a Jižní Koreou.

Závěr

Fáze po ukončení konfliktu jsou velmi složité a tvoří, jak již bylo uvedeno, samostatnou kapitolu sociálně vědního výzkumu. Cílem této kapitoly bylo představení problematiky výzkumu konfliktu počínaje nadefinováním konfliktu a jeho ukončením konče. Abychom následně mohli přistoupit k řešení konfliktu, což je poslední desetiletí velmi populární subdisciplína, měli bychom znát jeho kořeny, příčiny, průběh a dynamiku. Je také velmi důležité znát povahu jejich aktérů, jejich postoje, dosavadní vzájemné vztahy a cíle.

U celé řady prací zabývajících se výzkumem řešení konfliktu chybí právě znalost historie konfliktního prostoru a aktérů konfliktu a absentuje analýza konfliktu samotného. Mnozí mírotvorci přistupují k řešení konfliktu jako k jakési *tabula rasa*,

projektují do problematiky své normativní a kulturně často velmi odlišné představy a ignorují právě příčiny a průběh konfliktu. Bez jejich znalosti a realistického podřízení se daným determinantám ovšem šance na úspěch řešení konfliktu klesá a dějiny jsou svědkem mnoha neúspěšných pokusů o idealistické a místní faktory ignorující řešení. Tento text budiž skromným učebním pokusem o základní sumarizaci a inspirativní postřehy.